

‘Yerli Oryantalizm’ Konferansı;
Hilmi Yavuz;
İSAM Konferans Salonu;
25 Şubat 2008, Üsküdar, İSTANBUL

Teolojik tartışmalardan bilimsel çalışmalara, politik söylemlerden gazete yazılarına, alteritist/ötekileştirici yaklaşımlardan bilinç oluşturmaya kadar tesirinin giderek geniş alana yayıldığı görülen oryantallizmi, tek bir başlık altında incelemek suretiyle tarif etmek ve anlamlandırmak oldukça güç bir durum haline geldi. Bilhassa kendisine yönelik eleştirilerle birlikte muhtelif boyutlarının bulunduğu fark edilen oryantallizm, bir nevî yapı bozumuna uğratarak tanımlanmaya başlandı. Farklı bilim sahalarında oryantallizm (sosyal bilimlerde oryantallizm, hadiste oryantallizm vb.), sanatta oryantallizm, medyatik tekno-oryantallizm gibi türlü yönleriyle tetkik ve etki-incelemelerine tabi tutulan oryantallizme, diğer bir cihetten bakmak üzere düzenlediği muhtelif bilimsel sempozyum, konferans ve toplantılarla da tanınan Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) oryantallizmi bu ayın konferans konusu yaptı. ‘Yerli Oryantalizm’ başlıklı konuşmasını yapmak üzere edebiyatçı-yazar Hilmi Yavuz¹ davet edildi.

Yerli oryantallizmi vâzih bir şekilde anlamının öncelikle (yerli olmayan) oryantallizmin anlaşılması ile mümkün görüldüğünü ifade ederek sözlerine başlayan Hilmi Yavuz, post-kolonyal teorinin mimarı telakki edilen Edward Said’in, oryantallizmin problem halinde ortaya konulduğu, hâlâ aşamadığı ve bir manada metnin tüketilemediği, *Orientalism* (1978) adlı kitabından iktibaslar yaparak şarkiyatçılık hakkında açıklamalarda bulundu. Said’in oryantallizmi düzlemsel boyutta ele aldığına işaret ederek, kendisinin ‘bilimsel oryanta-

lizm’, Said’in ise ‘akademik oryantallizm’ şeklinde nitelendirdiği ilk düzlemi; şark hakkında okuyan, yazan, ders veren vb. fillerde bulunan herhangi bir kişinin şarkiyatçı, yaptığı filin de şarkiyata tekabül ettiğini kaydederek açıklayan Yavuz, söz konusu düzlemin, olgular üzerinde kavranmış bir oryantallizm olması hasebiyle kabul edilebilir, anlaşılabilir bir konumda yer aldığını belirtti. Asıl üzerinde durulması gereken ikinci düzlemi ise ‘ideolojik oryantallizm’ şeklinde tanımlayarak şark üzerinde otorite kurma çerçevesinde değer yargıları üzerine inşa edilmiş oryantallizm olarak açıkladı.

Giriş mahiyetindeki bu mühim açıklamalardan sonra Türk toplumunu esas ilgilendiren ve konferansın da konusunu teşkil eden yerli oryantallizm meselesine geçen Yavuz, bilimsel ve ideolojik oryantallizmden doğrudan etkilenmeyen yerli oryantallizmi bir medeniyet projesi olan Batı’ya eklemeye gayesiyle girişilen çabaların bütününe verilen ad şeklinde tarif ederek, bahis konusu meselenin ortaya çıkmasına sebebiyet verdiği kanaatine vardığı, aynı zamanda kendine ait kavramsallaştırma olan, âdiyet-mensubiyet ilişkisi çerçevesinde konuyu vuzuha kavuşturdu.

Bir medeniyete âdiyet ya da mensubiyet ilişkisi dâhilinde bulunmak ile yaklaşılabileceğini değinmesinin akabinde, ünlü tarihçi Arnold Toynbee’nin medeniyet-toplum münasebeti düşüncesinden yola çıkarak Avrupa medeniyeti ile âdiyet ilişkisi içerisinde bulunmayı, entelektüel kökenlerini bütünüyle Hıristiyanlık, Eski Roma ve Antik Yunan’a dayanmakla izah eden Yavuz, Hıristiyan olmayan entelektüel arka planı Roma ve Antik Yunan’a istinat etmeyen bir topluluğun Avrupa medeniyetine iştirakinin, onunla mensubiyet ilişkisi içerisinde girme manasına geldiğini dile getirerek âdiyet ile mensubiyetin farklı anlama geldiğinin ve ayrı yerlerde istimâl edilmesi gerektiğinin altını çizdi. Ayrıca medeniyet projesinin tanımlanmasında esensiyalist yaklaşımın temellük edilmesinin zaruretini dile getirerek, Türk modernleşmesinin hakikatte Avrupa/Batı medeniyet projesine intisap etme medeniyeti şeklinde algılanması gerektiğini savundu.

Mensubiyetin belirli içermelerle (implikasyon) kendini ortaya koyduğunu ve tezahür ettiğini ileri süren yazar, mevzu bahis içermelerden en başta gelen düzlemin, parçanın bütüne şamil kılınması olduğunu söyledi. Avrupa’nın zihin tarihine ait bir fragmanı, öğeyi Avrupa’nın yekûnunu temsil ediyormuş gibi temellük edilmesi şeklinde tavih eden ve bunu metonimik Batılılaşma olarak isimlendiren yazar, Tanzimat döneminden itibaren yaşanan batılılaşma/asrileşme ya da konuya daha muvâfık bir ifade olan mensubiyet ilişkisi kurma hareketiyle ilgili misaller vererek meseleyi bu şekilde anlaşılır hale getirdi. Tanzimat romanları sosyolojik incelemeye tâbi tutulduğunda Batılı karakterle öne çıkmış erkek kahramanların hepsinin Fransızca bildiği, kadın karakterlerin ise en azından piyano çaldığı görülmekteydi. Hâlbuki ‘Avrupalı olmak’ bütünüyle ne Fransızca bilmeye ne de piyano çalmaya irca edilebilir.

¹ 1936 yılında İstanbul’da doğdu. Özgün şiirleri, felsefi ve kültürel yazılarıyla tanınan Hilmi Yavuz yurtiçi ve yurtdışındaki çeşitli üniversitelerde eğitim gördü, çalışmalarda bulundu. Şiir, deneme-inceleme, anı-günce, anlatı türlerinde yazıları bulunan, Yedi Tepe Şiir Armağanı ve Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü’nü kazanan yazar, halen Bilkent Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak çalışmakta ve Zaman gazetesinde kültür yazıları yazmaya devam etmektedir.

Ne var ki parça bütünü yerine konulmak suretiyle Batılılaşma vehmine düşülmüş ve mensubiyet krizinin ortaya çıkış içermelerinden biri haline gelmiştir.

Kavramların yerine simgelerin ikame edilmesi ise mensubiyet krizinin meydana getirdiği ikinci düzlemdir. Avrupalı, medeniyetini anlamlandırırken simgeler üzerinde değil temel koyucu kavramlar üzerinde yoğunlaşır ve dolayısıyla Avrupa medeniyetine intisap etmek bir manada kavramlar sisteminin özümsemesi demektir. Lakin yakın geçmişte ve hâlihazırdaki durum, her ne kadar Avrupa Birliği sürecinde insan hakları, sivil toplum, özgürlüklerin genişlemesi gibi mefhumların öncelenmesi ve sorgulanması gerçekleşmişse de, piyano çalmak, kravat takmak gibi 'Avrupalı olmak' çerçevesinde algılanan simgelerin öne alındığını göstermektedir.

Mensubiyet krizinin ortaya çıkardığı ve Yavuz tarafından diğerlerine nazaran daha vahim olarak değerlendirilen üçüncü düzlem ise yerli oryantalizmin belirlediği düzlemdir. Yavuz bu düzlemin izahına geçmeden evvel ötekileştirmenin tarihi hususunda açıklamalarda bulundu. İlk olarak 1492 tarihinde Amerika'nın keşfi ile birlikte İspanyollar ile Amerikalı yerli halk arasında gerçekleşen karşılaşmalara değinerek, İspanyolların, yerli halkın insan olup olamayacağı (rasyonel doğalarının varlığı) düşüncesinin ötekileştirme biçiminde değerlendirildiğine işaret etti. Yine aynı tarihte gerçekleşen ve Avrupa ideasının inşasında temel koyucu unsur olarak görülen Müslüman ve Yahudilerin Avrupa'dan göçe zorlanması ve bir manada Avrupa'nın onlardan arındırılmasının tarihî bir ötekileştirme politikasına verilebilecek örnek şeklinde açıkladı. Akabinde ise yerli oryantalizmin temel konusuna geçti.

Yerli oryantalizmin asıl meselesi kendisiyle aynı kültürel geçmişe, mirasa ve zihni arka plâna sahip insanın yerine ötekiyi ikame etmek, kendi insanını ötekileştirmektir. Bir başka ifade ile yerli oryantalizm Avrupa medeniyetine intisap eden kişilerin yaşam tarzı, hayat görüşü ve kendini anlamlandırma biçimi ile geleneksel yaşam tarzını idame ettiren ya da yeniden üreten kesim arasında vukû bulan ötekileştirmedir. Dolayısıyla realiteye uygun ve sarıh bir söylemle yerli oryantalizm, kendilerini 'Avrupalı' düşünen fakat, ancak 'Avrupalı gibi' olabilen kişiler tarafından hayat tarzı, varlık bilinci ve dünya görüşleri bakımından kendileriyle benzerlik göstermeyen Türk insanına öteki muamelesi yapılmasıdır. Bu şekilde genel bir çerçeve sunarak Türkiye'nin problem teşkil eden konularına da değinen Yavuz, mevzu bahis meselelerin esbabı ve neşet ettiği unsurlar hususunda yine yerli oryantalizmle alaka kurmak suretiyle açıklamalar yaparak, hâlihazırdaki durumu zihinsel analize tabi tuttu. Bu bağlamda Türkiye'nin temel sorununu yerli oryantalizmden kaynaklanan karşılıklı ötekileştirme tavrı olarak dillendirmekle beraber esasen ötekileştirilenin de ötekileştirme fiilini gerçekleştirerek ötekileştirme düzeyinin dâhilinde bulunduğunu deklare etti. Ayrıca hoşgörü, diyalog gibi kavramların son kertede

gelip düğümlendiği yerin yine karşılıklı ötekileştirme tavrından kaynaklanan yerli oryantalizm olduğunu ilave etti. Benzer şekilde AB'ye yönelik bakışa geniş tarihî perspektif sunmak suretiyle Avrupa'nın Hıristiyan kimlikle temellendirildiğini yineleyerek herhangi bir biçimde kendisine eklenenleri diğer bir ifade ile müntesiplik ilişkisi kuranları Avrupalı kabul ettiği takdirde Avrupa'nın özüne ihanet edileceğini kaydetti. Buna ilâveten modernleşmenin Türk insanına kimlik ya da duygusal dünyasını inşa edecek argümanları sunmadığının altını çizerek, şayet Avrupa'ya ait olursa idi modernleşmenin beraberinde getirdiği mezkûr problemlerin şu an yaşanılmayağını vurgulayan Yavuz, Avrupa modernleşmesinin 'ne' manaya geldiğinin geç de olsa kavranmasıyla birlikte karşı karşıya kalınan birçok müşkil meselenin halledileceği haberini verdi.

Yavuz konuşmasını 'Biz modern olmadık, modern gibi olduk!' 'Biz Avrupalı olmadık, Avrupalı gibi olduk' ve 'Türk toplumu entelektüel manada modernleşmiş değildir, oryantalistleşmiştir ve bunun adı yerli oryantalizmdir.' cümlelerini sürekli tekrar ederek nihayete erdirdi. Soru-cevap faslında da dinleyiciler Yavuz'un 'aidiyet-mensubiyet' kavramsallaştırmasına yönelik takdir ve beğenilerini dile getirdi.

Yavuz'un 'kendi kendini ötekileştirme' gibi bir hususa değinmesi günümüzde karşı karşıya kalınan sorunlar açısından son derece mühim ve manidardı. Bu hususu 'biz adam olmayız tavrı' şeklinde isimlendirmesi ve söz konusu tavrı yerli oryantalizmin kalıntısı şeklinde görerek mukayeseli örnekler vermesi meseleyi dikkat çekici ve düşünsel boyuta taşınması takdir edilecek bir durumdu. Buna mukabil Batı/Avrupa ile meydana gelen münasebette Arnold Toynbee'nin ileri sürdüğü Hıristiyan-Avrupa ile ilgili görüşünden yola çıkarak 'adamların!' bizi ciddiye almaları bile mümkün değildir.' diyerek oldukça karamsar bir tablo çizmesi vakiya mutabık değildir. Zira yine Toynbee'nin *The World and the West* adlı kitabında '... İnsanlığın kardeşliğine dair İslâmî gelenek, zamanın sosyal ihtiyaçlarına, Batı'nın geleneklerinden daha iyi cevap verecekmiş gibi görünüyor' yorumunu yapması kanaatimce Batı'nın 'öteki'ni ciddiye almadığı gibi bir düşüncenin çok sıhhatli olmadığını ortaya koyar.

Ayşegül METE

SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasavvuf, ADAPAZARI